Expresii cu rol metalingvistic în presa actuală

MELANIA ROIBU
Facultatea de Litere
Universitatea din Bucureşti

Delimitată de Roman Jakobson, funcţia metalingvistică se bazează pe o trăsătură esenţială a limbajului natural care, putând „vorbi" despre orice, se află adesea în ipostaza privilegiată de a „vorbi" despre el însuşi. În această utilizare, limbajul se caracterizează prin reflexivitate, fiind, în acelaşi timp, instrument şi obiect al descrierii, şi diferenţiindu-se astfel de limbajul „obiectual", care se referă la domeniul extralingvistic(la „obiecte").

În cele ce urmează, pe baza materialului lingvistic furnizat de presa actuală, vom urmări câteva modalităţi de realizare a metalimbajului curent, înţeles ca activitate metalingvistică spontană, care nu e nimic altceva decât discursul familiar, cotidian al unui utilizator de limbă asupra discursului propriu sau asupra discursului altora.

Specificul procedeelor metalingvistice utilizate în stilul publicistic rezultă din statutul controversat al acestuia, situat la interferenţa stilului artistic cu un stil ştiinţific de popularizare.

Publicaţiile cu afinităţi în stilul ştiinţific preferă claritatea, expresivităţii; celelalte sunt deschise şi registrelor mai puţin supuse rigorilor unei exprimări îngrijite (limbajelor familiar, popular, argotic) şi manifestă disponibilităţi pentru dezvoltarea conotaţiilor, de obicei peiorativ-ironice.

În funcţie de caracterul dominant al publicaţiilor avute în vedere şi de intenţia de utilizare, jurnalistul poate opta pentru diferite strategii metalingvistice, cum ar fi:

I. Prevenirea riscului non-transmiterii sensului
II. Comentariul metaenunţiativ
III. Condiţionarea enunţării de voinţa interlocutorului sau de o normă socială
IV. Utilizarea autonimică
V. Conotaţia autonimică
VI. Enunţuri metalingvistice parantetice în care transpare atitudinea emiţătorului

I. PREVENIREA RISCULUI NON-TRANSMITERII SENSULUI se realizează prin:

1. Indicaţii metalingvistice (instrucţiuni de bună lectură):

– cu verbe metalingvistice
– la infinitiv: *Baletul „Maverick"din Braşov avea un schepsis* ***(a se citi „subtilitate")***, Naţional, 22.08.02, p. 5
- la imperativ: *Atunci s-a pornit o adevărată furtună (****citeşte „potop")****...,* Libertatea, 10.08.02, p.3

2. Specificarea sensului

a. prin caracterizarea propoziţională a sensului:
ex*: Oricum, persoanele care-mi sunt mie prietene îmi* ***seamănă, în sensul că nu au aere, sunt oneste şi vesele****,* Formula As, nr. 530, august 2002, p. 20
b. prin caracterizarea adjectivală a sensului:
– substantiv + adjectiv propriu-zis:

BDD-V3941 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:22 UTC)

ex.: *Umilința creştină e drumul spre îndumnezeirea omului**, în sens creştin**,* Observator cultural, nr. 129, august 2002, p. 11

– substantiv + adjectiv derivat de la nume propriu:

ex.: *Ceea ce s-a întâmplat acolo a fost un adevărat carnaval, **în sens caragialesc**,* Academia Cațavencu, nr. 38, septembrie 2002, p. 3

c. prin menționarea „singularității" sau a „dualității" sensului:

ex: *Pentru cei din generația mea, cultura cotidiană nu mai exista **la propriu**,* Observator cultural, nr. 130, august 2002, p.5

ex.: *Astfel, în locul simbolului comunist, nu se mai află **– la propriu şi la figurat –** decât o gaură*, Observator cultural, nr.130, august 2002, p.

d. prin precizarea extensiunii şi a proprietății sensului:

ex: *Competenței morale se cuvine însă **a-i da un sens foarte larg**,* Adevărul, 05.09.02, p. 3

ex*: Cam aşa e şi cu microbiştii care îi critică pe Hagi, Batistuta, Ronaldo sau Del Pierro, cu toate că, dacă le dai o pasă pe terenul de fotbal, cad pe spate, **pentru a vorbi eufemistic**,* Formula As, nr. 526, iulie 2002, p. 2

e. printr-un determinant cu rol dezambiguizator, în cazul omonimelor:

ex*: Mai fac un împrumut nerambursabil, mai primesc nişte fonduri de la buget sau din banii Comunității Europene, pe care-i bagă în asociații şi fundații. **De vilă, se înțelege***, Formula As, nr. 529, p.2.

f. prin „vulgarizare":

– cu verb metalingvistic (participiu) + adverb de mod:

ex: *Practic, omul avea osul maxilar mai puțin dezvoltat decât ar fi trebuit*, *în sens postero-anterior*, ***popular spus***, *făcea parte din categoria „îi plouă în gură*", Magazin internațional, nr. 465, august 2002, p.4

– cu mărci grafice specifice: paranteze, linie de pauză, virgulă:

ex*: Un magistrat cu peste 30 de ani de experiență a dat NUP fără a face măcar un simulacru de anchetă **(pentru neştiutori, „NUP" înseamnă „neînceperea urmăririi penale")*** Formula As,nr.526, iulie 2002, p.2

g. prin utilizarea apoziției metaenunțiative:

– apozeme adverbiale:

ex.: *Apocalipsa Sf. Ioan se ocupă exclusiv de o temă centrală a Noului Testament*, ***şi anume***, *venirea Împărăției lui Dumnezeu*, Magazin internațional, nr. 465, p. 7

– apozeme propoziționale:

□ forme explicit metalingvistice:

– cu verb „dicendi"+adverb de mod:

ex*.: Când se diagnostichează un pacient, se constată că are afecțiuni care se tratează dentistic*, ***ca să spun aşa**, şi afecțiuni care necesită tratamente specializate,* Magazin Internațional, nr. 465, p. 9

– cu verb dicendi+referința la un nume propriu:

ex***.: Despre libertatea presei nu putem vorbi decât în limbajul lui Farfuridi***, Academia Cațavencu, nr. 37, septembrie 2002, p. 7

– cu verb „dicendi" + referința la vorbirea specifică unei colectivități socio-profesionale:

ex.: *Se poate ca băutura ori viciul (Baudelaire, Verlaine) să nu corupă talentul, dar sunt şi cazuri (cum a fost al lui Nichita Stănescu) când succesul şi laudele nu au fost spre zidire **(cum se spune în limbaj călugăresc)***, Observator cultural, nr.129, august 2002, p. 13

– cu verb „dicendi"+referința la vorbirea specifică unei comunități naționale:

BDD-V3941 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:22 UTC)

ex.: *Tot respectul pentru revista dumneavoastră, pentru că evită scandalurile ieftine şi*, ***cum spune românul***, *dă cu binele în capul răului*, Formula As, nr. 530, august 2002, p. 17

□ cu forme implicit metalingvistice care conţin false structuri finale:

ex.: *Vreau să aduc aici oameni care merită să cunoască România*, ***ca să dezvolt puţin***, *firma mea vrea să facă un turism profund*, Formula As, nr. 530, august 2002, p. 15

– apozeme frastice:

ex.: *Ţinutul pădurenilor e într-un fel ţinutul regretatului Drăgan Muntean, cel care i-a făcut cunoscuţi unei lumi întregi pe oamenii acestor locuri, pe pădurenii lui*, ***cum îi plăcea să spună,*** Formula As, nr. 530, august 2002, p. 17

ex.: *Practic, pentru acest domn distins, dinamic şi jovial*, *cu o vârstă incertă* ***(se poate spune chiar „fără vârstă")*** *România este o meserie*, Formula As, nr. 526, iulie 2002, p. 3

3. Reformulare

a. construcţii cu verb dicendi la participiu:

ex.: *„Amitié Partagé", creaţia dumneavoastră* ***(altfel spus, ONG-ul dvs.),*** *v-a ajutat să colectaţi mii de tone de ajutoare*, Formula As, nr. 526, iulie 2002, p. 3

b. conectori transfrastici:

ex.: *O schimbare socială vizibilă este degradarea tineretului prin consumul de droguri, anulându-le bunul simţ, judecata raţională*, *credinţa în Dumnezeu, respectul faţă de sine, de lege şi semeni*.

Într-un cuvânt, *umanitatea le este pusă în adormire sau chiar anulată,* Formula As, nr. 530, august 2002, p. 12

II. COMENTARIUL METAENUNTIATIV :

1. Numirea cu alternative ierarhizate:

ex.:Mai există o zonă importantă în cadrul structurii web-ului, ***mai bine zis*** *un mare număr de zone micuţe, împrăştiate în jurul nucleului*, Magazin Internaţional, nr. 465, p. 16

2. Cuplajul a două maniere de enunţare cu asigurarea trecerii de la „străin" la „familiar", cu verb „dicendi" + subiect = nume de colectivitate lingvistică:

– mişcare centrifugă (Emiţătorul începe cu cuvintele proprii, pe care apoi le traduce)

ex.: *Dacă sunt forţaţi să emigreze în Occident, pleacă greu*, ***cu inima îndoită („à contre coeur")*** *şi se gândesc tot timpul să se întoarcă*, Formula As, nr. 526, iulie, 2002, p. 3

– mişcare centripetă (Emiţătorul începe cu cuvintele străine şi revine cu o traducere adecvată):

ex.: *S. M. Gellar este impecabila „working girl*" (***fata care munceşte***), Formula As, nr. 526, iulie, 2002, p. 21

III. CONDIŢIONAREA ENUNŢĂRII DE VOINŢA INTERLOCUTORULUI SAU DE O NORMĂ SOCIALĂ

ex.: *Nu mă căutaţi la niveluri înalte – la cel al marii înţelepciuni*, *al metafizicii etc. etc. – ci la nivelul elementar al păţitului şi al celui oarecum tămăduit de prostie şi orbire*, ***dacă-mi permiteţi să mă exprim aşa,*** Observator cultural, nr. 129, 20

BDD-V3941 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:22 UTC)

IV. UTILIZAREA AUTONIMICĂ

1. Cuvânt autonim, neintrodus prin prezentator metalingvistic:

ex.: *În vacanța de vară, când veneam la Sibiu, proiectam asupra lui nu atât frumusețile istorice ale burgului Hermannstadt, cât caracteristicile lui* ***„acasă”,*** Formula As, nr. 529, august 2002, p.16

2. Cuvânt autonim, introdus printr-un prezentator metalingvistic redundant:

ex.: *În „Accidentul*”, ***cuvântul „evreu”*** *nu este pronunțat niciodată*, Observator cultural, nr. 130, p. 12

3.Verb dicendi sau de „numire” + cuvânt autonim:

ex.: *În „Scrisul şi cititul”, e o secțiune în care ca un detectiv vă căutați rădăcinile, reconstituiți arborele genealogic şi, făcând această*, ***să-i zicem, investigație***, *ați dat de surprize*, Formula As, nr. 529, august 2002, p. 17

4.Verb metalingvistic + cuvânt autonim + indicații etimologice:

ex.: ***Etimologic, grecescul „apocalypsis” înseamnă „descoperire”, iar acest termen denumeşte un gen literar ale cărui cărți erau denumite „apocalipse” de către contemporanii Sf. Ioan Evanghelistul,*** Magazin internațional, nr. 465, p. 6

V. CONOTAȚIA AUTONIMICĂ (Reluarea polemică a cuvintelor celuilalt, utilizarea paternalistă, condescendentă a cuvintelor acestuia. Ghilimelele semnalează că emițătorul a „coborât” spre celălalt, adresându-i-se cu cuvintele care-i sunt familiare):

ex.: *Marea mă trece într-o stare de* ***contemplatio*** *absolută. Mă duce la* ***unio*** *cu Dumnezeu.* ***Ca să vorbesc în stilul misticii catolice****.* Observator cultural, nr. 129, p. 19

VI. ENUNȚURI METALINGVISTICE PARANTETICE ÎN CARE TRANSPARE ATITUDINEA EMIȚĂTORULUI

ex.: *Tot aşteptând „de sus” „indicații”* ***(horribile dictu!)****, am sfârşi cu un lamento general,* Observator cultural, nr. 130, p.32

ex.: *Unde mai pui că însuşi Statul, invocat de atâția (buni) mân(t)uitori ai condeiului prim mass- media pentru a interveni grabnic în favoarea copiilor străzii, are de perceput la buget –* ***alt cuvânt magic!*** *– sume importante din aceleaşi tranzacții,* Observator cultural, nr. 130, p. 32

Exemplele de mai sus nu epuizează inventarul de forme cu care emițătorul îşi însoțeşte discursul, dublându-l cu un comentariu al lui însuşi, dar dau o idee asupra frecvenței şi a varietății acestora.

În ceea ce priveşte autonimia, s-a dovedit, o dată în plus, că această activitate lingvistică are propriile sale reguli morfologice, sintactice, semantice şi prozodice, care determină perturbări profunde în sistemul unei limbi: perturbări în cod şi în acceptabilitate, confuzii între cuvinte şi „obiecte”.

Ponderea unuia sau a altuia dintre procedeele metalingvistice, precum şi intenția de utilizare depind de caracterul dominant al publicațiilor avute în vedere: cele „înrudite” cu stilul artistic preferă strategii conotative precum conotația autonimică şi enunțurile metalingvistice parantetice în care transpare atitudinea emițătorului, intenția de utilizare fiind, de obicei, ironică. Mai rar, în măsura în care se explicitează termeni din registrele familiar, popular, argotic, de această dată cu intenția evidentă de a evita riscul non-

BDD-V3941 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:22 UTC)

transmiterii sensului, se apelează şi la strategii denotative. Acestea sunt specifice presei cu afinități în limbajul ştiințific şi se concretizează în diversele tipuri de indicații metalingvistice şi în comentariul metaenunțiativ.

Expresiile cu rol metalingvistic nu reprezintă o noutate în presa românească: ele se utilizau şi înainte de 1989, sub forma unor sintagme golite de subiectivism, în interiorul unui stil colectiv, prin excelență. Presa actuală se caracterizează, dimpotrivă, prin promovarea subiectivismului, a strategiilor metalingvistice conotative, care îi permit utilizatorului ieşirea din anonimatul limbii de lemn.

Bibliografie:

1. **AUTHIER - REVUZ, Jacqueline** (1995): *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles reflexives et non-coincidences du dire*, tome I-II, Collection Sciences du langage, Larousse;
2. **BARTSCH, Renate** (1976) *The Grammar of Adverbials. A Study in the Semantics and Syntax of Adverbial Constructions*, Amsterdam, North - Holland Publishing Comp;
3. **FRANCESCHINI Rita** (1994): *La metacomunicazione: forme e funzioni nel discorso*, Basel;
4. **DE GAULMYN, Marie-Madeleine** (1991) *<<Reformulation et planification métadiscursive>>*, în „*Decrire la conversation*" (sous la direction de J. Cosnier et Kerbrat-Orecchioni), Presses Universitaire de Lyon, 2ème edition;
5. **LEE, Benjamin** (Dec. 1997): *TALKING HEADS: Language, Metalanguage and the semiotics of Subjectivity*;
6. **GOMBERT, Jean - Émile; POWNALL, Tim:** *Metalinguistic Development*, August 1992;
7. **REY-DEBOVE, Josette** (1978): *Le métalangage (Étude linguistique du discours sur le langage),* Le Robert, Paris.
8. **JAKOBSON, Roman** (1963): *Éssais de linguistique générale*, Les Éditions de Minuit, Paris.

BDD-V3941 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:58:22 UTC)